

УДК 37.018

ГУМБОЛЬДТІВСЬКА МОДЕЛЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Анна Кришко

Статтю присвячено аналізу концепції дослідницького університету видатного представника європейської культури кінця XVIII – початку XIX століття Вільгельма фон Гумбольдта як системи філософсько-педагогічних та політичних поглядів ученого. Визначено головні принципи мислителя щодо внутрішньої та зовнішньої організації закладів освіти. Висвітлено зміст і наслідки реформаторської діяльності педагога у галузі освіти тогочасної Пруссії.

Ключові слова: дослідницький університет, реформа Вільгельма фон Гумбольдта, освіта, система, принцип, організація.

У зв'язку з Болонським процесом і кризою ідей класичного університету в останнє десятиліття інтерес до соціально-педагогічної діяльності Вільгельма фон Гумбольдта та його філософських поглядів на освіту явно зростає. Адже в умовах глобалізації світу й занепаду держави-нації дослідницьким університетам Гумбольдта загрожує перспектива безальтернативного перетворення в транснаціональні корпорації. Тому сьогодні гостро стоїть питання про зміну моделі університету, в умовах конкурентного середовища постіндустріального суспільства ці освітні інституції не мають іншої альтернативи, як переглянути закладені двісті років тому уявлення про свою місію та завдання.

У зв'язку з цією проблемою неможливо обійти увагою книгу «Ідея Університету» Ярослава Пелікана, що підсумовує розвиток університету як центрального культурного інституту за вісім століть. По суті, вона є своєрідною спробою переосмислення усього сказаного і написаного про університет як осередок освіти [8].

Маємо звернути увагу на те, що більшість праць видатних мислителів різних філософських течій XX–XXI століть (Макса Вебера, Карла Ясперса, Хосе Ортеги-і-Гассета, Ганса-Георга Гадамера, Юргена Габермаса, Вольфа Лепеніса, Жака Дерріди, Марека Квека, Білла Рідінгса, Герберта Шнедельбаха, Макса Шелера), присвячених проблемам класичного університету, який поставав на ідеях, генерованих Гумбольдтом, перекладено українською мовою в антології «Ідея університету» (Львів, 2002) під редакцією Марії Зубрицької [5], де представлено в українському перекладі меморандум Гумбольдта «Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні», а також роботу англійського кардинала Джона Генрі Ньюмена «Ідея Університету», який очолював Католицький університет у Дубліні та впровадив концепцію інтелектуального університету майже одночасно із Гумбольдтом.

Розкриттю проблеми класичного університету у зв'язку із прогресивними ідеями Вільгельма фон Гумбольдта сприяє широкий спектр сучасних

наукових розвідок провідних учених у різних наукових галузях наук – А. Ю. Андрієва, С. Біленького, В. А. Бугрова, О. П. Варениці, Є. Вішленкова, Д. Герцюка, Г. Дуди, Т. А. Жижка, А. І. Завалій, С. Н. Зикової, Т. О. Кочеткової, М. В. Носкова, В. А. Шершневої, В. Кравченко, В. Курінного, Т. Литвинова, І. А. Медведева, В. Нікольського, І. А. Огородникова, В. Пікалова, С. Серякова, Н. П. Рагозіна, О. Согомонова, Д. Сталюнас, Є. Строгецької, С. О. Терепищого, О. Л. Турун, М. Фурмана, Н. В. Ростіславлевої та ін.

Мета дослідження – здійснити цілісний аналіз концепції дослідницького університету видатного представника європейської культури кінця XVIII – початку XIX століття Вільгельма фон Гумбольдта як системи філософсько-педагогічних та політичних поглядів ученого, визначити головні принципи, визначені мислителями щодо внутрішньої та зовнішньої організації навчальних закладів освіти, а також розкрити зміст і наслідки його реформаторської діяльності у галузі освіти тогочасної Пруссії.

Концепція дослідницького університету Вільгельма фон Гумбольдта є результатом органічного зв'язку філософії освіти й політичних поглядів німецького мислителя, при цьому вона зумовлена не в останню чергу вираженою позицією урядовця, що як державотворець з усією відповідальністю всебічно та глибоко усвідомлює зміст і наслідки своєї реформаторської діяльності. Реформування німецької системи освіти стало не тільки адекватною відповіддю на нагальні економічні й політичні вимоги історичної доби, а й ідейно-духовною реакцією на кризу університету як культурно-соціальної інституції.

Історія німецьких університетів розпочинається, як констатує А. Андрієв, з 1348 року відкриттям університету в Празі. Згодом у Відні (1365), Гейдельберзі (1386), Кельні (1388), Ерфурті (1392), Ляйпцизі (1409). З середини XV до першої половини XVI століття було відкрито дев'ять університетів, серед них Віттенберзький (1502), який став «колицкою Реформації». Особливістю німецьких університетів стає те, що вони відкриваються та фінансуються місцевими власниками і використовуються ними в політичному житті аж до XIX століття, коли вищі навчальні заклади перетворилися на державні установи [1, с. 61–62].

На межі XVIII–XIX століть університет настільки втратив довіру й авторитет як освітня структура, що європейські правителі визнали цю інституцію або недоцільною, або такою, яку належить повністю підпорядкувати державі. Не тільки ідея університету, а й саме поняття «університет» було дискредитоване настільки, що в назві головного реформаторського документа Гумбольдт вдається до евфемізму, замінивши непопулярне слово «університет» перифразом «вищі навчальні заклади». Проте саме записка «Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні» стала програмним документом, де Гумбольдт чітко, послідовно і конкретно сформулював ідею дослідницького університету, його мету, завдання та функції.

Російські соціологи І. Огороднікова й А. Геринг звертають увагу на те, що в розвитку європейських університетів від початку їх становлення складний характер диференціації та інтеграції соціальних процесів в ідею університету

виявляється в зіткненні двох традицій освіти – утилітарної і ліберальної. Утилітарна тенденція – це прагнення до професійної освіти, обумовленої потребами суспільної практики в добре підготовлених фахівцях. Ліберальна – наполягає на прийнятті цінності знання незалежно від його практичної користі [6].

Концепція університету Гумбольдта формується на підґрунті лібералізму як складної, проте цілісної системи світоглядно-філософських, економічних і політичних принципів. Поняття, які структурують гумбольдтівську концепцію університету – свобода, освіта, викладання, навчання, наука – постають на засадах лібералізму, філософськи, глибоко і критично опанованого практичним розумом реформатора та державного діяча.

Як бачимо, просвітительське реформування вищої освіти відбувалося формальним шляхом зовнішньої модернізації застарілих форм і структур, а головне – було вмотивоване прагненням підпорядкувати вищі навчальні заклади тотальному контролю держави. Гумбольдт запропонував принципово інший шлях – внутрішнього оновлення вищої освіти, що спирається на ідею університету, побудовану за принципами історизму, які мислитель називає старою і мудрою максимом: «...нові заходи та інновації в державі, щоб вони могли бути прищепленими як рідні й вітчизняні, мають бути пов'язані з уже існуючими» [3]. Цей принцип виявляється для Гумбольдта засадничим і універсальним у будь-якому напрямку реформаторської діяльності – чи то йдеться про реконструкцію освіти, чи про конституційні зміни в державному устрої, чи про перетворення у сфері земельно-становій.

У концепції Гумбольдта університет є структурою, яка має безпосереднє відношення до питань існування й долі як окремого індивідуума, так і долі й існування цілого народу, його культурно-історичного розвитку. Проблема університету в контексті цілісної філософсько-світоглядної системи Гумбольдта постає як проблема виховання нації в найширшому розумінні цього слова.

У своїй реформаторській діяльності Гумбольдт послідовно проводить думку, що будь-яка життєздатна система утримується як збалансоване ціле, стійке й усталене, за умови залежності й єдності між окремими частинами, що зберігають непорушеною притаманну їм своєрідність.

Теоретично обґрунтовуючи практичне значення університетів у житті й долі Німеччини, яка на той час ще перебувала у стані надзвичайно складного формування єдиного культурно-історичного національного простору, Гумбольдт найперше керується думкою про те, що гарантією поступального розвитку держави та її цілісності серед зовнішнього оточення є збільшувана моральна сила нації, що захистити державу від будь-яких негараздів і нещастя, які завжди можуть повторитися, здатна не стільки фізична міць чи засоби, а моральна сила народу, на яку держава може розраховувати, адже для цієї моральної сили «вже звичною стала постійна взаємодія з правлячою владою», і така моральна сила народу «вельми суттєво відрізняється від простої доброї волі» [5].

Відтак простежується внутрішня логіка в осмисленні Гумбольдтом соціально-культурних функцій університету як його духовної місії. За своєю формою університет в інтерпретації німецького мислителя і державного діяча виступає механізмом, який, реалізуючи практично обидва типи органічних

зв'язків, що утримують систему як ціле, має забезпечувати досягнення рівноваги й поступального розвитку суспільства. За своїм внутрішнім змістом університет виступає генератором духовності нації.

Думка, якою розпочинається доповідна записка «Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні», про те, що розуміння вищих наукових закладів як вершини, місця скупчення всього, що безпосередньо стосується моральної культури нації, зумовлена їх призначенням, є основоположною в гумбольдтівській концепції університету. Адже призначення університетів, тобто їх головна функція, це – заняття наукою й розроблення навчального матеріалу, який за внутрішньою суттю сприятиме духовному й моральному розвитку індивідуума [4].

Наслідуючи принцип зв'язку між старими й новими формами життя, Гумбольдт намагається зберегти успадковане від середньовічних університетів поняття універсальності вищих навчальних закладів, поєднавши дослідження і викладання, але саме в цьому поєднанні полягала принципова новизна класичної ідеї університету. Завдяки йому пріоритетним стає розвиток науки, запровадження нових форм дослідження й навчання, надання освіти академічного характеру. У контексті цієї ідеї університет поєднався з Академією наук, таке злиття науки з навчальним процесом сприяло удосконаленню знань, їх передачі й розповсюдженню, відтак піднімало не лише рівень науки й освіти, а й загальний рівень культури суспільства.

У підсумку зазначимо, що ідея дослідницького університету поставала на ґрунті цілісної філософської системи поглядів Гумбольдта, що мала універсальний характер. З'ясовуючи запропоновану в ході німецької освітньої реформи Вільгельмом фон Гумбольдтом концепцію дослідницького університету, ми прийшли до низки узагальнень. Головний принцип внутрішньої організації вищих навчальних закладів, закладений Гумбольдтом як підґрунтя ідеї дослідницького університету, має виходити з погляду на науку як універсальне явище, яке перебуває в діалектичному розвитку. У концепції Гумбольдта наука не є прогресом (породженням людської діяльності – генезою цієї діяльності) і не є еволюцією (природною генезою). Вона не є і серединним шляхом між прогресом і еволюцією. Вони є перетворенням вітальної енергії (природної біологічної енергії людини) у культурну (людську) форму. Ідею науки, науки як поняття філософського, а саме його покладено в підґрунтя реформи вищої освіти, не можна виривати з контексту гумбольдтівської антропології, адже йдеться про науку не як поняття епістемології, а про науку як поняття онтологічне. Це можна з'ясувати, зрозуміти лише з усього контексту філософії Гумбольдта як цілісної й універсальної системи поглядів, аксіологічним поняттям якої виступає людина, що створює культуру, сповнену людським змістом.

Слід зазначити, що концепція університетської науки вченого виявилася тісно пов'язаною з його філософською думкою та мовознавчими ідеями і в такому вигляді комплексно розвивалася зарубіжними та вітчизняними мислителями XIX – XX століть. Перспективним, на нашу думку, буде подальше наукове розроблення ролі і значення гумбольдтівської концепції дослідницького університету у контексті розвитку сучасної системи вищої освіти України.

Список використаних джерел:

1. Андрієв А. «Національна модель» університетської освіти: проблеми виникнення та розвитку в Західній Європі та Російській імперії / Андрій Андрієв // Схід-Захід : історико-культурологічний збірник. – Вип. 7 : Спеціальне видання : Університети та нації в Російській імперії / за ред. В. Кравченка. – Харків ; Київ : Критика, 2005. – С. 75–107.
2. Гумбольдт В. фон. Мысли о конституционном государственном устройстве в связи с новой французской конституцией [Электронный ресурс] / Вильгельм фон Гумбольдт // Полис. – 1993. – № 5. – Режим доступа : <http://polithelppolis.narod.ru/1993/1036748.htm>.
3. Гумбольдт В. фон. О введении земельно-сословных конституций в прусских государствах [Электронный ресурс] / Вильгельм фон Гумбольдт // Полис. – 1993. – № 5. – Режим доступа : <http://polithelppolis.narod.ru/1993/1036749.htm>.
4. Гумбольдт В. фон. О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине [Электронный ресурс] // Вильгельм фон Гумбольдт / Неприкосновенный запас 2002. – № 2(22). – С. 5–10. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nz/2002/22/gumb.html>.
5. Зубрицька М. Філософський дискурс ідеї Університету: в складних лабіринтах пошуку істини / Марія Зубрицька // Ідея Університету : Антологія / упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 7–22.
6. Огородникова И. А. Идея университета – проект воплощения идеальной образовательной формы [Электронный ресурс] / Ирина Анатольевна Огородникова, Ангелина Геннадьевна Геринг // Вестник Омского университета. – 1997. – Вып. 4. – С. 77–80. – Режим доступа : <http://www.omsu.omskreg.ru/vestnik/articles/y1997-i4/a077/article.html#begin>.
7. Огурцов А. П. Образы образования. Западная философия образования. XX век / Александр Павлович Огурцов, В. В. Платонов. – СПб. : РХГИ, 2004. – 520 с.
8. Пелікан Я. Ідея Університету. Переосмислення / Ярослав Пеліка ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і літера, 2009. – 394 с.